

YA" İLE OLUŞTURULAN TÜMCE VE SORULARDA KARŞILAŞILAN KARMAŞA
"CONFUSION INDUCED "YA" IN PHRASES AND ASKED QUESTIONS

Hülya AŞKIN BALCI*

Öz

Türk dili içinde çözümlenmemiş sorunlardan biri gibi görünen "ya" sözcüğü ile ilgili birçok araştırmalar yapılmış ancak bir fikir birliğine varılamamıştır. Bu sorunların başlıca sebebi "ilmî kabullerde" ortaya çıkan anlayış farklılıklarıdır. Bu görüşler sorgulanmadan, araştırılmadan, tartışılmadan etkilerini sürdürmektedir. Doğrusu bu kadar karmaşık hususların Türk diline kazandıracağı bir şeyin olmayacağı açıktır. Dilciler konu ile ilgili çoğu zaman birbirine kayıtsız kalarak bu farklı yaklaşımların giderek çoğalmasına ve terim birliği sıkıntısından tutun da yapısal, söz dizimsel hatta anlamsal olarak kafaların karışmasına sebep olmaktadır. Böylece konumuz ile ilgili farklı yaklaşımlardan fazlaca nasibini alan "ya"nın "bağlaç mı?" yoksa "ünlem mi?" olduğu ve soru biçimlerindeki yaklaşımları tam olarak kestirilememektedir. Farklı farklı kaynaklarda sözcüğün aynı anlam ve görevde kullanılmasına rağmen bir bilimsel araştırmada ünlem olarak, bir diğerinde zarf olarak, bir başkasında da edat veya bağlaç olarak değerlendirildiği göze çarpmaktadır. Bu çalışmada da bu sözcüğün "ünlem mi?" yoksa "bağlaç mı?" olduğu tartışılarak ilgili sözcüğün soru biçimlerinde karşımıza çıkan sözcük türü ve karmaşası üzerinde durulacaktır. Türkçede sözcüklerin çoğunlukla kullanım şekline göre değişik görevlerde ve anlamlarda karşımıza çıktığı düşüncesinden yola çıkılarak konu ile ilgili sorunun tutarlı bir şekilde ünlem ve bağlaç terimlerinin tanım özellikleri göz önünde bulundurularak basit bir şekilde çözümlenebileceği açıklanmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Ya, Ünlem, Bağlaç, Soru.

Abstract

In Turkish language, many research made related word "ya" that appears to be one of the unresolved issues but it could not reach a consensus. The main cause of this problem understands the differences resulting "the acceptance of scientific". These opinions continue its effect without questioning, without investigated, without debate. Indeed it is clear that there cannot be anything to won the Turkish language of this complex issue. Most of the time the linguist by remaining indifferent to each other about the subject cause the increasing proliferation of these different approaches and confusion ranging from term unity in adversity, structural, syntactical, even as semantic. So "ya" which is gotten its share from our topics related different approaches cannot be fully predicted "Do connector?" or "Did exclamation?" and approaches to the question form. It is outstanding that in various different sources despite using the word in the same meaning and mission in a scientific research evaluating as an exclamation point, in another as an adverb, also in another preposition or in conjunction. Also in this study it will focus on the word class encountered in question form of the related word and the mess by discussion is this word "Exclamation?" or "Do connector?". It will be explained in Turkish starting from the idea the words mostly based on patterns of use in various positions and meaning the problems related to subject consistently by considering description characteristics of the term of exclamation and connectors could be resolved simply.

Keywords: Ya, Exclamation, Connector, Question.

1.0 GİRİŞ

Türkçenin kendine has özelliklere sahip, son derece esnek bir dil olduğu herkes tarafından bilinmektedir. Bu esneklik, dilin en küçük anlamlı birimlerini oluşturan sözcükler sayesinde tonlama, vurgu ve tümce içindeki işlevlerine göre daha ileri boyuta taşınmaktadır. Dil, düşüncenin söze dönüştürülmesini ifade ettiği için insanın yaşadığı dünyayı anlaması ve algılayarak belli kalıplara dökebilmesi işte bu sözcükler sayesinde mümkün olmaktadır¹. Temelde bir varlık, kavram ya da eylemi karşılarken zaman içinde farklı anlam örüntüsüne uğrayarak değişik anlamlar kazanmaktadır. Böylece sözcükler sayesinde insanlar çevrelerindeki dünyayı, gerçekte olduğu gibi değil kendi dillerinin sunduğu olanaklar çerçevesinde algılayabilmekte ve yorumlamaktadır.

Bir dil, değişik kavramları farklı farklı ifade ediyor ve anlatım gücü yüksek geniş bir sözvarlığına sahipse zengin bir dil olarak nitelendirilmektedir. Türkçe de türetme gücü ve geniş söz varlığı sayesinde zengin bir dil olarak bazı dil bilimsel ve dil bilimsel konularda farklı görüşlerin ve yorumların ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Bilimsel makaleler ve dil bilgisi kitaplarında bazı konuların ele alınış ve tasnif şekillerinin farklılıklar göstermesi, bu alanda çalışan bilim insanlarının konuya yaklaşımlarını da etkileyerek aynı konu ile ilgili çok farklı görüşlerin ortaya atılmasına sebep olmaktadır. "Ya" sözcüğü de bu alanda nasibini alan konuların içinde kendisine yer bulmuştur. Türkçede henüz noktalanmamış konulardan biri de

* Doç. Dr., Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi; habalci@kmu.edu.tr

¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Aristoteles (1995). Poetika, Çev. İsmail Tunalı, Remzi Yayınları, 6. Baskı, s. 54-62, İstanbul. W. D. Ross (1993). Aristoteles (Hayatı ve Eserleri, Mantık, Doğa Felsefesi, Biyoloji Psikoloji, Metafizik, Etik, Politika, Retorik ve Poetika), Çev. Prof. Dr. Ahmet Aslan, s. 27-33, İzmir.

ilgili sözcüğün “bağlaç² mı?” yoksa “ünlem³ mi?” olduğu ve soru biçimlerindeki yaklaşımlardır. Bu çalışmada da bu sözcüğün “ünlem mi?” yoksa “bağlaç mı?” olduğu tartışılarak ilgili sözcüğün soru biçimlerinde karşımıza çıkan sözcük türü ve karmaşası üzerinde durulacaktır.

2.0 “Ya” Sözcüğü

Sözcük, Türkçe Sözlük'te (2011:2495) iki şekilde açıklanmaktadır. İlk olarak bu sözcüğün Arapça kökenli bir ünlem olduğu ve “ey, hey” anlamında bir seslenme sözü (“yürü ya mübarek!”) şeklinde kullanıldığı, edat biçiminde aynı sözcüğün evet anlamı (“ya Allah!”) taşıdığı vurgulanmaktadır. İkinci olarak “yâ” sözcüğünün Farsça bir bağlaç olarak birçok örnekle Türkçede sıklıkla kullanılan bir yapısının olduğundan bahsedilmektedir.

Misalli Büyük Türkçe Sözlük'te (2005:3336-3337) de Arapça bir ünlem olduğu ve bağlaç olarak da Türkçede kullanım alanlarının olduğu ifade edilmektedir.

Görüldüğü gibi her iki sözlükte bu sözcüğün hem ünlem hem de bağlaç kullanımlarının olduğunu açık bir şekilde gösterilmeye çalışılmıştır. Bu açıklamalardan sonra inceleme kısmına geçmeden önce farklı değerlendirmeler ile ilgili bugüne kadar yapılan çalışmalar hakkında bilgi vermek yerinde olacaktır.

3.0 Terim ve Tasnif Karmaşası

Türkçede sözcükler kullanım şekline göre değişik görevlerde ve anlamlarda karşımıza çıkar düşüncesinden yola çıkarak konu ile ilgili kitaplara ve bilimsel makalelere bakıldığında “ya” sözcüğünün sözcük türleri içerisinde yerinin farklı şekillerde belirlendiği göze çarpmaktadır. Bu konuyu Bilgegil (2009:223-228) şu şekilde değerlendirmektedir: “Çeşitli duygu ve arzularımızla zaptolunamayan heyecanlarımızı yüklenen, bazen örneği tabiatta bulunan ve anlatım kabiliyeti bir cümleleninkine denk olabilen insan ses, çığlık ve sözleri, ünlemleri teşkil eder.” şeklinde ünlemi açıklamış ve yapı ve anlamlarına göre ikiye ayırmıştır. Anlamlarına göre ünlemleri de kendi içinde çağırma ünlemleri, duygu bildiren ünlemler ve taklidi sesler olmak üzere üçe ayırmıştır. Ünlemlerle ilgili ayrıntılı bir açıklama yaptıktan sonra ünlemlerin tümcelere öfke, istek, tasdik, soru gibi değişik anlamlar kattığını da örneklerle açıklamıştır. Bu tasnifin içerisinde “ya”, çağırma ünlemlerinin içerisinde yer almıştır ve şu şekilde açıklanmıştır: “Arapça kelime ve kelime gruplarının evveline gelerek hitap eder: Yâ Hak! - Yâ hû!- Yâ Hazret-i Allah!”.

Bilgegil'in yanı sıra Tahir Nejat Gencan (2001:520), Kükey (2003:402), Emre (1988:105), Banguoğlu (2000:397-401), Durmuş (2009:204), Dizdaroğlu (1976:53-88), Kurtoğlu (1995:139) gibi başvurduğumuz kaynaklarda da ilgili sözcüğün ünlem olarak sınıflandırıldığı görülmektedir.

Ayyılmaz (1998: 36) da makalesinde “ya” sözcüğünü ünlem sınıfına dâhil etmektedir.

Gedizli (2015:130) ise yazısında bazı mevcut gramer kitaplarında ünlem olarak gösterilen sözcüklerden hareketle önce ses ve biçim özellikleri, sonra da işlevi ve imlâsı yönünden konuyu değerlendirmek, ünlemin anlaşılmasına katkı sağlamak açısından “Fono-morfolojik Bakımdan Ünlemler” alt başlığı altında, yazısında Türkçede doğrudan ünlem olan sözcükler içinde “ya” ünlemine yer vermiştir. “Ya”yı ünlemler içerisinde örneklendiren diğer bir isim Vardar'dır (1998:214). “Konuşucunun duygusal bir tepkisini dile getiren, korku, sevinç, şaşkınlık, acıma anlatan, çağrı, buyruk, yasaklama vb. belirten ve tek başına tümce oluşturabilen sözcük” olarak tanımladığı ünlemlere “a!, ey!, ya!, hadi!, vay!” örneklerini vermiştir.

Karahan (2005:70) “ya” örneğini ünlem grubu içinde vererek bu grupta açıklamalar yapmıştır.

Sadece bağlaç olarak değerlendiren Akın (2004:10)ise “ya”yı Türkçe kökenli göstererek yalın ve sınıflandırdığı diğer bağlaç türleri içinde irdelemiştir. Karaşin (2008) de bu fikri savunmaktadır. Türkçede sıklıkla kullanılan bağlaçlardan birinin “ya” olduğunu ve bu bağlacın tek başına kullanılabilmesi gibi “ya...ya”, “ya da” vb. şeklinde farklı kullanımlarda da karşımıza çıkabildiği ifade etmektedir. Kaynaklarda bu yapıların işlevleri ve biçimleri konusunda farklı görüşlerin ortaya çıktığını ve bunların bir kısmının, kimi araştırmacılar tarafından ünlem ulamına yerleştirildiğini savunmaktadır. Yine bağlaç terimini kullanarak açıklama yapan Yavuz (2011:88) makalesinde Türkiye Türkçesi ağızları metinlerinde tespit edilen bağlaçlar arasında “ya”yı değerlendirmeye almıştır.

Delice (2003:23) “Dilimizde Arapça ve Farsça dilbilgisi yapısına göre kullanılan ünlem edatı isim unsurlarından sonra gelir” ifadesinden sonra “ya” örneğini vermektedir.

“Ya” sözcüğünü hem edat hem de bağlaç olarak nitelendiren Ediskun(1999:299-321)ise “ya” edatının kelimeler arasında anlam ilgisi oluşturduğu ve bağlaç olarak anlatılan bir düşüncenin ters olasılığını bildirmek üzere ikinci cümle başına gelerek bu tümceleri bağladığı ifadesine yer vermiştir.

Yapılan araştırmalarda edat⁴ başlığı altında bu sözcük türünü ele alan araştırmacılardan

² bkz.Tahsin Aktaş (1994). "Metin Oluşumunda Bağlaçların Yeri", Türk Dili, S. 505, Ocak: 53-64.

³ Ünlem terimi için ayrıntılı bilgi bkz. Şükrü Haluk Akalın(1998). “Türkiye Türkçesinde Ünlemler”, Türk Gramerinin Sorunları Toplantısı, 17 Nisan, Ankara: Türk Dil Kurumu.

Hacıemmioglu (1992:208-257-288) sözcüğü hem bağlama, hem kuvvetlendirme hem de Çağırma- Hitap edatları olarak örneklendirmeye çalışmıştır.

Ergin (2009:349-365)ise “ya”nın aslında bir ünlem olduğunu ancak ünlem edatı ve son çekim edatı alt başlığında bulunan sona gelen edat şeklinde de kullanılabileceğini belirtmektedir. Bu bağlamda bağlama görevi üstlendiğinden de bahsetmektedir. Böylece sözcüğü edat şeklinde hem ünlem hem de bağlaç sınıfına dâhil etmektedir.

Ünlemleri ve bağlaçları edat alt başlığında toplayan diğer bir isim de Karaağaç'tır (2012: 438). Yazar adı geçen sözcüğü hem bağlama hem de ünlem edatı şeklinde sınıflandırmaktadır.

Güneş (2002:245-291) de “ya”yı hem bağlama hem de seslenme edatı şeklinde sınıflandıranlar arasındadır.

Deny (2012:642) ise “çağrılı ünlemler” olarak sınıflandırdığı grupta, özellikle bir soruyu kuvvetlendirmek için pekiştirme görevi üstlenen “ya” ünleminden söz etmektedir. Yine ünlem olan “a” ile aynı nitelikte olup ekleme olarak sık sık kullanıldığı ve kendisinden önce gelen kelimenin sonu ünlü olduğu zaman daima onun yerine kullanıldığını ifade etmiştir. Deny'e göre sözcük aynı zamanda bağlayıcı edat (Ya bunu kim alacak? Ya gelmek istemezse?) kullanımına da sahiptir.

Zeynep Korkmaz (2014:943-996)⁵ ise edat terimini kullanmayarak direkt “ya” sözcüğünü hem ünlem hem de bağlaç terimi altında irdeleyerek bu iki görevi de üstlendiğini ifade etmiştir.

Bilgin (2006:313-344), “Anlamdan Anlatıma Türkçemiz” adlı eserinde ve Atabay, Özel, Kutluk (2003:144-162) “Sözcük Türleri” adlı kitabında aynı konuya değinerek ilgili sözcüğün her iki şekilde görev alabileceği değerlendirmesini yapmışlardır.

Bozkurt'ta (2010:181) aynı düşüncüyü savunarak bu sözcüğün duyguları güçlendiren bir ünlem olduğunu ancak bunun yanı sıra bağlaç türü kullanımının bulunduğunu da belirtmektedir.

Sıralanan kaynaklar değerlendirildiğinde sorunlar açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Görüldüğü gibi “ya”nın tam olarak hangi sözcük türüne ait olduğu konusunda bir birlik tam olarak sağlanamamıştır. Ünlem olarak nitelendirenler, bağlaç olarak gösterenler, hem edat hem bağlaç olarak değerlendirenler, ünlem edatı terimini kullananlar, edat terimi altında sözcüğü sınıflandıranlar, hem bağlama görevi üstlenen hem de seslenme, çağırma, son çekim edatı terimlerini kullanarak açıklama yapanlar, ünlem ve bağlaç olarak gösteren kaynaklar ortadadır. Bu açıklamalarla “ya” sözcüğü kast edilerek ortadaki sorun daha çıkılmaz bir hal almaktadır.

3.1 Yapısal Özellikler

3.1.1 Ünlem Olarak Kullanılışı

Dil camiasında genel geçer kabul edilen kısa ünlem tanımına göre bu sözcükler “hem duygu, heyecan ve seslenişlerimizi ifade ettiğimiz hem de doğa seslerini karşılayan unsurlar” şeklinde tanımlanmaktadır. Bu unsurları ister edat başlığı altında toplayalım ister farklı terimler kullanalım, yine de hemfikir olduğumuz konu; duygu, heyecan, sesleniş ve doğa seslerini ifade ettiğidir. Eğer bir sözcük bunları ifade ediyorsa hangi terimi kullanırsak kullanalım çıkış noktamız yine aynı şey olacaktır. Peki “ya” sözcüğü bunları nasıl ifade etmektedir? Bunu hangi şekillerde örneklendirmek mümkündür:

1. Yarın resmi kurumlar tatil. **Ya!** (Şaşırma)
2. **Ya**, demek beni dinledin! (Anlatıma göre şaşırma, alay)
3. Ev kiramı ödeyemedim. **Ya!** Ben öderim. (Acıma)
4. **Ya...** vah vah! (Acıma)
5. **Ya** hava bozarsa!⁶ (Endişe)
6. **Ya** gelmek istemezse!⁷ (Endişe)
7. **Ya** sabır! (Öfke)
8. Dur azıcık. Patlamadın **ya!** (Öfke)
9. Dünya hali bu **ya!**
10. Bir çay demle dedik **ya!** (Sitem, kızgınlık, öfke)
11. Ne çıkar bahar geldiyse?
Bademler çiçek açtıysa?

⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. Günay Karaağaç (2009).“Edat Üzerine Düşünceler”, Gazi Türkiyat, Sayı 5, s. 157-169, Ankara. Tahir Balcı (2003). “Edat Bağlamında Sözcük Türlerine Yeni Bir Yaklaşım”, TÖMER Dil Dergisi, Sayı 122, s. 7-16. Ankara.

⁵ Ayrıca “Gramer Terimleri Sözlüğü” (2007: 224) adlı kitabında da “Konuşanın korku, sevinç, acıma, şaşkınlık gibi her türlü duygu ve heyecanını etkili ve kısa bir biçimde anlatmaya, seslenmeye, çağırma yarayan ve kısmen bağımlı kelimeler sınıfına giren kelime veya kelimeler” olarak tanımladığı ünlemler içerisinde “ **ya!**” sözcüğüne yer vermiştir.

⁶ Koşul anlamı taşıyan tuncelerde, tek kullanıldığında olasılık ifade ettiği için bu tür örneklerde “ya”nın bağlaç olduğunu açıklayanlar Atabay, Özel, Kutluk (2003: 143), Bilgin (2006: 314).

⁷ Gencan (2001:520) ise kitabında bu tür örneklerde “ya”nın ünlem görevi üstlendiği savunmaktadır.

Ucunda ölüm yok **ya!** (Umursamazlık)

Orhan Veli Kanık⁸

Örneklerini çoğaltabileceğimiz bu kullanımlarda da görüldüğü gibi “ya” Türkçede hem yazılı hem de sözlü anlatımda özel bir konuma ve fonksiyona sahip sözcük türlerinden birisi olduğunu kanıtlamaktadır. Genellikle uzun tümcelerle anlatabileceğimiz durumları bu ünlem ile kısa bir şekilde dile getirilebildiğimiz göz önünde bulundurulursa “ya”nın özel konumları aktarma gibi özelliklere sahip olduğu ortadadır. Yukarıda şaşırma, acıma, öfke kısacası duyguları, yalın ve belirleyici bir biçimde aktarmakta kullanılmıştır. Söz dizimsel olarak “Ya hava bozarsa! Ya gelmek istemezse!” örneklerinin benzer türlerini bağlaç olarak gösterenler de bulunmaktadır⁹. Ancak duyguları ve heyecanları dile getirerek tümce öğelerini söz dizimsel olarak birbirine bağlamadan tümcenin bir parçasıyla veya bütünüyle duygusal olarak anlamca ilgili olduğunu göstermeye çalışan bu kullanımların sadece bağlaç olarak nitelendirilmesinin doğru olmadığı kanaatindeyiz.

Ad soylu bir biçim birim olan “ya” sözcüğü yerine getirdiği koşullara göre bağlaç veya ünlem terimleriyle adlandırılan görevlere talip olarak birçok kaynakta karşımıza çıkmaktadır. Ancak bağlaç olmanın koşulu, dil birimlerini birbirine bağlamak; ünlem olmanın koşulu ise duygu aktarımı işlevini üstlenmesi olduğunu unutmamak gerekir.

Aslında yaşantımızın en önemli yönlendiricileri duygularımız olduğuna göre bunları tıpkı çevreden gelen mesajlar gibi, bizim iç dünyamızdan gelen zihinsel sebeplerle oluşan mesajlarımız şeklinde algılamak gerekir. Bu şekilde görev üstlenen “ya” ünlemi de gerekli özellikleri sonuna kadar taşıyarak kişilerarası ilişkilerimizde bize yol göstermektedir. Ayrıca ünlem şeklinde bu sözcüğün tümcenin duygu yönünün belirtilmesi, pekiştirilmesi ve güçlendirilmesi yönünde kullanımlara olanak sağladığı düşüncesinin ön plana çıktığı açıkça görülmektedir. Türkçenin Grameri adlı eserinde Banguoğlu (2000: 400-401) bu konuya değinirken a / ya ünlemlerinin, tümce sonunda yargıyı güçlendirdiklerini ve bunların birer ek hâline gelerek sonlarına geldikleri eylemlerin ünlem görünümü kazanmalarını sağladıklarını ve farklı fiil kiplerine gelebildiklerini göstermeye çalışmıştır. Kükey (2003:407) ve Ayyılmaz (1998: 35) da makalelerinde ünlemlerin tümce sonlarında kuvvetlendirme, pekiştirme ve vurgulama amacıyla kullanıldığından sıkça bahsetmektedir. Zaten yukarıdaki (8, 9, 10, 11) son dört örnekte “ya” ünlemi tümcenin sonunda fiili anlam yönünden güçlendirmektedir.

Sözcük, duygu ifadelerinin yanı sıra seslenme, hitap ve anlık tepkilerimizi de dile getirebilmektedir.

1. **-Yâ Hak! - Yâ hû!- Yâ Hazret-i Allah!**¹⁰

-Ya Rabb ne eksilirdi derya-yı izzetinden.
Ziya Paşa¹¹

-Ya Rabbena men gazat kıldım.
Nehçü'l- Feradis¹²

-Ya Rabbi özümni emgetip takı sening ilmüngni hasıl kıldım.
Nehçü'l-Feradis

2. Güzelim, **ya!** (Hitap)
3. İyi **ya!** (Yetinme)
4. Yetim malı değil **ya!** Yiyin çekinmeyin! ¹³ (Rahatlatma)
5. Nasılmış, **ya!**¹⁴ (Yanlış davranarak kötü duruma düşenlere iyi olmuş anlamını kuvvetlendirmek için kullanılan rahatlatma sözü)
6. Tabii **ya!** (Onay)
7. Anlarsın **ya!** (Hatırlatma)
8. **Ya Allah!** (Bir işe başlamadan önce rahatlatma, güç kazanma)
9. Okusa **ya!** Yardım etse **ya!** ¹⁵

⁸ “Derdim Başka” şiiri.

⁹ bkz. Karaşin (2008:223). “Ya yangın çıkarsa evde? Deprem olursa? Örneklerinde öne çıkan duygunun, olasılık ve olasılıktan kaynaklanan kuşku ile korku olduğunu ifade etmekte ancak bunların bağlaç özelliği taşıdığı vurgulanmaktadır.

¹⁰ bkz. Bilgegil (2009:228.)

¹¹ bkz Ayyılmaz (1998:36).

¹² Janos Eckman; Semih Tezcan; Hamza Zülfikar (1995).

¹³ bkz. Kükey (2003:402).

¹⁴ bkz. Ergin (2004:365).

¹⁵ bkz. Kükey (2003:408).

Verilen ilk iki örnekte seslenme ve hitap unsuru olarak ünlem özelliği kazanabileceği gösterilmeye çalışılmıştır. Özellikle 12. örnekte Arapça sözcük ve sözcük gruplarının önüne gelerek hitap özelliği kazandığı açıkça görülmektedir. 13. örnekte ise birini çağırma kullanılan veya konuşanın taşkın duygularını anlatan ünlem görevini üstlenmiştir. Bu kullanımların yanı sıra anlık tepkilerimizi dile getirdiğimiz onaylama, yetinme, rahatlama, hatırlatma vb. konuları içerebilmektedir. 19. örnekte ise iki veya daha çok sözcüğün bir arada kullanılmasından, sözcüklerin gruplaşmasından meydana gelerek kalıplaşan bir ifade göze çarpmaktadır. Kültürümüzle yoğurup işlek hale getirerek toplum hayatımızdaki bazı durumlar için kullandığımız bu ifade günlük hayatımızda sıkça karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca en son örnekte “ya” ünlemi dilek-koşul kipinin tekil-çoğul 2. ve 3. kişilerine ünlü uyumuna bağlı olarak emir anlamı da ifade edebilmektedir.

Örnekler sayesinde sözcük, ünlem olarak yazılı ve sözlü dilde özel bir yeri olduğu ve bir kavramı adlandırmadığı halde geniş bir ifade potansiyeline sahip olduğunu açıkça göstermektedir.

3.1.1.1. Soru Şeklinde Kullanımı

Bilimsel kitaplarda ve çalışmalarda aktarılan farklı işlevleri arasında sık sık tercih edilen soru şeklinde kullanımı ilgi çekicidir. Bu kullanımlarda üstlendiği görevin sözcük türüne bakıldığında karşımıza yine kafa karıştıran açıklamalar çıkmaktadır. Aslında Deny'nin (2009:642) ifade ettiği gibi “ya” ünlemi, özellikle bir soruyu kuvvetlendirmek için kullanılır düşüncesi kabul edilirse kendiliğinden sorunun ortadan kalkacağı açıktır. Bu hususu şu şekilde örneklendirmek mümkündür:

1. -Doğru değil mi?
Doğru değil mi **ya**? (Soruyu pekiştirme; söylenen bir sözün doğruluğunu teyit ederek rahatlama, onama yargısı)
2. - Hırsızlık malı değil?
Hırsızlık malı değil **ya**?¹⁶ (Soruyu pekiştirme; beklenmedik olumsuzluğu ifade ederek rahatlatma)
3. Olur, mu canım?
Olur, mu **ya** canım?¹⁷ (Soruyu pekiştirme)
4. Biz ne yapalım?
Ya biz ne yapalım? (Öfkeli bir şekilde soruyu pekiştirme)
5. - Hani gideceklerdi?
Hani **ya** gideceklerdi? (Soruyu pekiştirme)
6. - Gönülünde biri olsaydı?
Ya gönülünde biri olsaydı? (Korku ve endişeli bir şekilde soruyu pekiştirme)
7. -Bu işlerin bir sonu yok mu?
Ya Rab, bu işlerin bir sonu yok mu? (Hitap)
8. -Amasra ne kadar güzel değil mi?
Ya, Amasra ne kadar güzel değil mi? (Hayranlık ifadesiyle soruyu pekiştirme)
9. - Her gün döner yenir mi?
Her gün döner yenir mi **ya**? (İstenmeyen bir konuda soruyu pekiştirme)
10. -Şimdi bir çay içilmez mi?
Şimdi bir çay içilmez mi **ya**? (Arzu edilen bir konuda soruyu pekiştirme)
11. - Bugün ekmek alınmayacak mı?
Bugün ekmek alınmayacak mı **ya**? (İstenen bir konuda soruyu pekiştirme)

Her iki şekilde verilen örneklerde de görüldüğü gibi sözcük yapısal ve anlamsal olarak bazı araştırmacıların aktardığı gibi bağlama¹⁸ görevinde değil tonlama ve vurguya göre duyguları daha açık ifade ederek soruyu pekiştirme, kuvvetlendirme özelliği taşımaktadır. Eğer bu kullanımların bağlaç görevinde olduğunu savunursak bunların görevdeş öğeleri veya anlamca ilgili tümceleri birbirine bağlaması gerekmektedir. Hâlbuki örnekler içinde bu tür özelliklere rastlanmamaktadır. Bu tür kullanımlarda Atabay, Özel, Kutluk (2003:162), Korkmaz (2014:996) ve Kurtoğlu (1995:143)¹⁹ gibi araştırmacıların açıkladığı gibi bunlar ünlem görevi üstlenmektedir.

Güneş (2002:245) de sözdeki soru ifadesini kuvvetlendirmek için, söze soru ifadesi kazandırmak amacıyla kullanıldığını şu örnekle açıklamaya çalışmıştır:

12. Ey dil sen o dildara layık mı değilsin **ya**

¹⁶ bkz. Banguoğlu (2000:520).

¹⁷ bkz. Dizdaroğlu (1976:53).

¹⁸ bkz. Bilgin(2006:314), Karaşin (2008:222), Ediskun (1999: 300), Ergin (2009:365).

¹⁹ Ayrıca bkz. Topaloğlu, (1989:149), Gülensoy (1994:130).

Dava-yı muhabbette sadık mı değilsin **ya**.

(Şeyh Galip)

Bu özelliklerin yanı sıra “ya” bazen “evet” anlamında bir soruya yanıt olarak da şu şekilde kullanılır:²⁰ “Ödevine yardım edeyim mi? **Ya**, iyi olur” örneğinde sözcük “evet” anlamının yerine geçmektedir.

3.2 Bağlaç Şeklinde Kullanımı

Daha önce belirttiğimiz gibi sözcükler farklı görevler üstlenebilirler. Bu yüzden bir sözcüğü, yalnızca bir sözcük olarak değil; insanlara çok daha fazla şey yaşatan ya da anımsatabilen özelliklere sahip olduğunu unutmamak gerekir. İşte bu durum söz konusu olduğunda sözcüğün yüklendiği anlama ve işleve dikkat etmek gerekir. İlgili sözcük de bu bağlamda ünlem dışında bağlaç görevi üstlenebildiğini örneklerle göstermektedir. Bunlar;

1. Ben böyle yaş tahtaya basmazdım **ya** oldu bir kere, arkadaş kurbanı olduk.
2. İyi insandı **ya**, şiirden, edebiyattan pek anlamazdı.²¹
3. Herkesi döver **ya**, beni çok döver.²²
Yaşar Kemal.
4. Gülmezdi **ya** yine de her sabah bana aydınlık bir şeyler getirirdi.²³

Bu tür örneklerde belli bir yargıyı ifade etmek için tümceyi bağlama görevinde karşımıza çıkmaktadır. “Ama fakat” anlamı vererek söz dizimsel olarak bağlaç işlevi üstlenen sözcük, anlamsal olarak karşıt ya da aykırı durumları birbirine bağlama işlevinde de kullanılabileceğini göstermektedir. Bunların yanı sıra;

5. O kitapları istiyordunuz **ya**; işte getirdim.²⁴
6. Annem öldükten sonra bir süre sen de yalnız kalmıştın **ya**, bu yüzden yalnızlığı bilirsin sanıyorum.

Oğuz Atay

5. örnekte anımsatmak amacıyla bağlayıcı bir bağlaç görevi üstlenen “ya”, 6. örnekte sonunda yer aldığı ilk tümceyi sebep ifadesiyle ikinci tümceye bağlamaktadır. Bu bilgilerden hareketle “ya” sözcüğünün sözcük gruplarını veya tümceleri biçim veya anlam yönüyle birbirine bağlama göreviyle kullanıldığında bağlaç olabileceği açıkça ortadadır.

3.2.1 Soru Şeklinde Kullanımı

Türkçede ünlem, bağlaç ve soru özelliği taşıyan birimlerin anlam farklılıklarıyla ilgili kullanımları hem bilimsel araştırmalarda hem de sözlü anlatımlarda karşımıza çıkarak basit gibi görünen yapısal görünümün aslında farklı algılamalarla çok karmaşık ve sözdizimsel olarak birçok alanla ilgili olduğu ortaya çıkmaktadır. Aslında konuları zorlaştırarak anlaşılmasız hale getirmek yerine Türkçenin yapısal ve anlamsal özellikleri göz önünde bulundurularak açıklanırsa birçok dilsel sorunun aşılacağı düşüncesindeyiz.

Doğal olarak her dilde olduğu gibi Türkçenin önemli bir özelliği olan sözcüklerin farklı görevler üstlenmesi hususunda “ya” da nasibini alarak bağlaç görevinde soru oluşturma işlevini yansıtanlar arasındadır. Sözcük, ünlem şeklinde soru özelliği taşımanın yanı sıra bağlaç görevinde de soru işlevini ifade edebilmektedir.

1. -Oraya gidemezsem **ya** nereye gideyim?
(Olumsuz bir eylemi, tümceyi olumlu bir eyleme bağlamakta)
2. -Oraya giderim, diyorsun; **ya** gidemezsen?
(Gitmek ve gitmemek eylemlerini bağlamakta)
3. -Hiç böyle bir sınav olur mu? Olur **ya** olur; niye olmasın?²⁵
(Bağlaç görevinde aynı fiil kipinin tekrarlanması ile anlamı pekiştirilen fiile yardımcı olmakta)
4. -Paramız yetişir diyorsun, **ya** yetişmezse?²⁶
(Olumlu eylemi, olumsuz eyleme bağlama)
5. -“Yalnız Feride’nin kırılan hayatından bahsediyorsun, **ya** benimki?” dedi.²⁷
(İlk tümcedeki anlamı diğer tümceye bağlama)
6. -Sen uslandın, **ya** arkadaşın?²⁸

²⁰ bkz. Deny (2012: 642), Ediskun (1999: 299).

²¹ bkz. Bilgin(2006:314).

²² bkz. Ediskun (1999:299).

²³ bkz. Bilgin(2006:313).

²⁴ bkz. Gencan (2001: 520).

²⁵ bkz. Korkmaz (2014:943).

²⁶ bkz. Ediskun (1999:321).

²⁷Reşat Nuri Güntekin(2007). Çalıkuşu, İstanbul: İnkılâp Kitabevi, s. 413.

²⁸Koç (1996: 268) da bağlaç olarak “ya” ünleminin soru anlamında kullanılabileceğini savunmaktadır. Aynı şekilde Bilgin de (2006,313-314) bağlacı “görevdeş öğeleri, anlamca ilgili tümceleri birbirine bağlayan sözcükler” şeklinde tanımlamakta ve bir yargının

(Olasılık ile bağlama)

7. -Yiyeceğimiz yeter diyorsun, **ya** yetmezse?

(Olasılık ile bağlama)

8. -Siz tatile çıktınız, **ya** ben ne yapayım?

(İlk tümcedeki anlamı diğer tümcedeki konuya bağlama)

9. -Sen geldin **ya** Ahmet?²⁹

(İlk tümcedeki anlamı diğer tümcedeki konuya bağlama)

Bu örnekleri pekiştirmek amacıyla Zeynep Korkmaz'ın (2014:943) bu konudaki düşüncelerini aktarmak yerinde olacaktır. Korkmaz da bağlaç olan "ya"nın dilimize Farsçadan girdiğini ve bağladığı ögenin başında bulunduğunu belirtirken tek olarak kullanıldığında iki düşünce, iki yargı arasında denkleştirme temelinde bir soru yönelten bir işlev yüklendiğini şu örnekle göstermektedir.

10. -Evde benden başka kimse yok diyorsun; **ya** bu hanım kim?

Güneş (2002: 245) ise bağlama görevinde bu sözcüğün "yoksa yahut" anlamını karşıladığını ifade etmektedir.

11. Şair mi, **ya** nesheves miyim ben?

A. Hamid Tarhan

Dili daha canlı, daha etkili ve güzel aktararak ona farklı bir kimlik kazandırmaya çalışan şairler de bu tür örneklerin fazla olduğu görülmektedir. Duygu ve düşüncelerine farklı anlam derinliği kazandırmaya çalışan şairler, şiirlerini tekdüzelikten kurtarmak için bu tür yollara başvurmaktadır. Fuzuli de "ya" sözcüğünü soru tümcelerinde "yoksa yahut" anlamında kullananlardandır.

12. Deprenen asker midir ya Dicle'dir Bağdâd'tan

Eyleyip tuğyan Cezâyir'den yana kılmış hırâm

Fuzuli³⁰

(Şu kıpırdayan, dalgalanan ordu mudur? Yoksa Bağdat'tan geçen, Cezair'e doğru akan, coşmuş Dicle midir?)

13. Âb-gündür günbed-i devvâr rengi bilmezem

Yâ muhît olmuş gözümden günbed-i devvâre su

Fuzuli

(Şu dönen kubbe, gök su renginde midir bilmiyorum? Yoksa gözümden akan su gök kubbeyi kaplamıştır da ondan mı mavi görünüyor.)

14. Hâl ü hattır bilmem ol âyine-i ruhsâr üzre

Yâ gözümden aks salmış merdüm ü müjgân ana

Fuzuli

(Sevgilinin yüzünün aynasındaki siyahlık ben ve ayva tüylerinden midir? Yoksa benim gözbebeğimin ve kirpiklerimin aksi midir? Bilmem.)

15. Lâ'l-gûn meydîr elinde sâğar-i simin ile

Yâ nigîn-i lâ'ldir reşk-i lebinden oldu âb

Fuzuli

(Elinde olan gümüş kadehteki lâl renkli şarap mıdır? Yahut senin dudacağına haset etmekle su kesmiş lâl yüzük müdür?)

Bu anlamların yanı sıra Fuzuli ve Yunus anlamı pekiştirmek ve kuvvetlendirmek için ilgili sözcüğe farklı anlamlar yükleyerek soru ifade etmektedir.

16. Sûretüm güler halka kanı ya kullık Hakk'a

Bu dirliğüme baka hep işüm yanlış benüm

Yunus³¹

(Halka güler yüzlü davranıyorum, ama Hakk'a kulluk nerede? Şu canlılığıma hele bak, benim bütün işim yanlış)

17. Senün kokun tuydı cânum terkin urdum bu cihânun

'Aceb kandadur mekânun ya ben kanda isteyeyin

Yunus³²

olumsuzunu, kaygı içeren bir olasılık ayırtısıyla vermede kullanıldığını belirterek bu kullanımda soru anlamı üstlendiğini ifade etmektedir.

²⁹ bkz. Türkçe Sözlük (2011: 2495).

³⁰ <http://www.zekiankun.com.tr/dosyalar/Fuzuli-divani.pdf>.

³¹ Mustafa Tatçı, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/> s. 185.

³² a.g.e. s. 216.

(Canım senin kokunu duyunca bu cihanı terk ettim. Acaba sen neredesin ben seni nerede bulayım?)

18. Bî-huş düşmüşüm mütegayyir mizâc ile
Gâfil ki leyldir mi geçen devr yâ nehâr

Fuzuli

(Değişen, bozulan mizacım ile baygın düşmüşüm, öyle kendini bilmez durumdayım ki geçen zaman gece midir, gündüz müdür? Bilmem.)

Örneklerden de anlaşılacağı gibi bağlaç olan “ya” duygu anlamından ziyade anlam vurgusu ve bağlama işlevi yüklenmiştir. Hal böyle iken konuyu çok fazla anlaşılabilir hale getirmenin bir anlamı olmadığı açıktır.

Sonuç

Tarihi uzun yıllara dayanan dilimiz, maalesef yukarıda aktarıldığı gibi bugün çözümlenmemiş sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. Bu sorunların başlıca sebebi “ilmî kabullerde” ortaya çıkan anlayış farklılıklarıdır. Bu görüşler sorgulanmadan, araştırılmadan, tartışılmadan etkilerini sürdürmektedir. Doğrusu bu kadar karmaşık hususların Türk diline kazandıracağı bir şeyin olamayacağı açıktır. Dilciler ve dil bilimciler “Türk Dili” konusunda çoğu zaman birbirine kayıtsız kalarak bu farklı yaklaşımların giderek çoğalmasına ve terim birliği sıkıntısından tutun da tümcenin yapısal, söz dizimsel hatta anlamsal konularında kafaların karışmasına sebep olmaktadır.

Konu ile ilgili başvurduğumuz kaynaklarda farklı yaklaşımlardan ve farklı tanımlardan kaynaklanan önemli bir sorun bulunduğu dikkati çekmektedir. Gerçi tümce anlamını güçlendiren; bazen de tek başlarına bir tümce değeri taşıyan bu sözcük, Türk dilinin yapısal ve anlamsal özelliğinden dolayı birden çok işlev ve görev üstlenebileceği bilimsel çalışmalar sayesinde kanıtlanmıştır. Ancak sözcüğün aynı anlam ve görevde kullanılmasına rağmen bir dil bilgisi kitabında ünlem olarak, bir diğerinde zarf olarak, bir başkasında da edat veya bağlaç olarak gösterilmesi tutarlı değildir. Konuyu tutarlı bir şekilde ele alarak ünlem ve bağlaç terimlerinin tanım özelliklerinden yola çıkarak ele alınması sayesinde aşılabileceği kanaatindeyiz.

Bu şekilde iki harften oluşan bu sözcüğün taşıdığı anlam boyutunun yükü ağır ancak anlaşılabilir değildir. Tümce içindeki kullanımlarına göre belirlenen değişik türlerinin algılanması çok da zor değildir. Tümceye soru, pekiştirme, onaylama, isyan etme, reddetme, pekiştirme, açıklama, anımsatma, övgü vb. gibi pek çok anlam katarak birçok hisse tercüman olabilen bu ünlem; söyleyiş özelliği sayesinde hangi anlam da kullanıldığı kolaylıkla belirlenebilmektedir. Zaten Türk Dil Kurumu tarafından 17 Nisan 1998’de düzenlenen “Türkiye Türkçesinde Ünlem” konulu toplantısında Türk dil bilimcileri ünlem için; “insanın ruh dünyasındaki duygu ve heyecanları dışa vuran kelimeler” şeklinde bir tanımda ortak bir görüşü varmışlardır. Kabul edilen bu ünlem tanımından yola çıkarak tümcede duygu, düşünce veya ruh dünyasını yansıtılmak isteniyorsa, sözcük kesinlikle ünlem başlığına dâhil edilmelidir. Ancak sözcüğü tek başlık altında incelemek ve ona tek bir anlam yüklemek mümkün değildir. Yukarıdaki örneklerde de görüldüğü gibi aldığı anlama göre hem ünlem hem de bağlaç başlıkları altında ayrı ayrı incelenebilmektedir. Daha doğrusu sadece bağlaç ya da sadece ünlem görevi üstlenir ifadelerinin yerine “ya”nın hem “bağlaç” hem de “ünlem” görevinde kullanılma ihtimali üzerinde durulması, daha sağlıklı bir yaklaşımdır. Bu açıdan bakıldığı zaman sözcük için “tümce içinde aynı görevde olan ya da anlamca birbiri ile ilgisi bulunan sözcükleri, sözcük gruplarını, anlam bakımından birbiri ile ilgili tümceleri bağlama konumunda “bağlaç”; pekiştirme anlamı ve duygu aktarımında söz konusu ise “ünlem” olarak değerlendirilmesi mümkündür. Eğer niyetimiz konuyu anlamsal olarak zorlaştırmak değilse; bu sözcüğün hem bağlaç hem de ünlem şeklinde kullanılabileceği şeklinde konuya nokta koymak ve bu şekilde kitaplarda değerlendirilmesi gerektiği görüşü yerinde olmaz mı?

KAYNAKÇA

- AKALIN, Ş. Haluk (1998). “Türkiye Türkçesinde Ünlemler”, Türk Gramerinin Sorunları Toplantısı, 17 Nisan, Ankara: Türk Dil Kurumu.
AKIN, Lemi (2004). Türkiye Türkçesinde Bağlaçlar, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
AKTAŞ, Tahsin (1994). “Metin Oluşumunda Bağlaçların Yeri”, Türk Dili, S. 505, Ocak: 53-64.
ARİSTOTELES (1995). Poetika, Çev. İsmail Tunalı, Remzi Yayınları, 6. Baskı, s. 54-62, İstanbul.
ATABAY, Neşe; ÖZEL, Sevgi; KUTLUK, İbrahim (2003). Sözcük Türleri, İstanbul: Papatya Yayıncılık.
ALYILMAZ, Cengiz (1998). “Ünlemlerin Seslenmeleri Kuvvetlendirici İşlevleri”, Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, Sayı 10, Erzurum.
AYVERDİ, İlhan (2005). Misalli Büyük Türkçe Sözlük, İstanbul: Kubbealtı.
BALCI, Tahir (2003). “Edat Bağlamında Sözcük Türlerine Yeni Bir Yaklaşım”, TÖMER Dil Dergisi, 122. sayı, s. 7-16. Ankara.
BANGUOĞLU, Tahsin (2000). Türkçenin Grameri, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
BİLGİL, M. Kaya (2009). Türkçe Dilbilgisi, Erzurum: Salkımsöğüt Yayınları.
BİLGİN, Muhittin (2006). Anlamdan Anlatıma Türkçemiz, Anı Yayıncılık: Ankara.
BOZKURT, Fuat (2010). Türkiye Türkçesi-Türkçe Öğretiminde Yeni Bir Yöntem, İstanbul: Kapı Yayınları.

- DELİCE, İbrahim (2003). Türkçe Sözdizimi, İstanbul: Kitabevi.
- DENY, Jean (2012). Türk Dil Bilgisi, İstanbul: Kabalıcı Yayınevi.
- DURMUŞ, Mustafa (Ed.) (2009). Türk Dili El Kitabı, Ankara: Grafiker Yayınları.
- ECKMAN, Janos; TEZCAN, Semih; ZÜLFİKAR, Hamza (1995). Nehcü'l -Feradis, Tıpkıbasım ve çevriyazı, Türk Dil Kurumu Yayınları, No: 518. Ankara.
- EDİSKUN, Haydar (1999). Türk Dilbilgisi, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- EMRE, A. Cevat (1988). "Türkçede Cümle" TDAY-Belleten 1954, Ankara: TDK Yayınları: 152, s. 105-180.
- ERGİN, Muharrem (2009). Türk Dil Bilgisi, İstanbul: Bayrak Yayıncılık.
- GEDİZLİ, Mehmet (2015). "Türkçede Ünlemler Ve Temel İşlevi", Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, cilt 8, Sayı 36.
- GENCAN, T. Nejat (2001). Dilbilgisi, Ayraç Yayınevi: Ankara.
- GÜLENSOY, Tuncer (1994). Türkçe El Kitabı, Kayseri.
- GÜNEŞ, Sezai (2002). Türk Dili Bilgisi, İzmir: DEU OZD.
- GÜNTEKİN, R. Nuri (2007). Çalıkuşu, İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- HACIEMMİOĞLU, Necmettin (1992). Türk Dilinde Edatlar, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- KARAAĞAÇ, Günay (2009). "Edat Üzerine Düşünceler", Gazi Türkiyat, Sayı 5.
- (2011). Türkçenin Söz Dizimi, Ankara: Kesit Yayınları.
- (2012). Türkçenin Dil Bilgisi, Ankara: Akçağ Yayınları.
- KARAHAN, Leyla (2005). Türkçede Söz Dizimi, Ankara: Akçağ Yayınları.
- KARASİN, Hasene (2008). "Bağlaç Görevinde Kullanılan "Ya"nın Anlamsal İşlevleri", U.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Yıl: 9, Sayı: 14.
- KISAKÜREK, N. Fazıl (1976). Sabır Taşı, İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- KOÇ, Nurettin (1996). Yeni Dilbilgisi, Ankara: İnkılâp.
- KORKMAZ, Zeynep (2007). Gramer Terimleri Sözlüğü, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- (2014). Türkiye Türkçesi Grameri-Şekil Bilgisi, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları .
- KURTOĞLU, F. Süreyya (1995). Türkiye Türkçesinde Ünlemler ve Fonksiyonları, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- KÜKEY, Mazhar (2003). Türkçenin Dilbilgisi, Samsun: Cem Ofset.
- MEHMEDOĞLU, Alâeddin (2006). Türkiye Türkçesinde Cümle Ögelerine Yeni Bir Bakış, İstanbul: Değişim.
- ROSS, W. D. (1993). Aristoteles (Hayatı ve Eserleri, Mantık, Doğa Felsefesi, Biyoloji Psikoloji, Metafizik, Etik, Politika, Retorik ve Poetika), Çev. Prof. Dr. Ahmet Aslan, s. 27-33, İzmir.
- TOPALOĞLU, Ahmet (1989). Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü, 1. baskı, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- TÜRKÇE SÖZLÜK (2011). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- VARDAR, Berke (1998). Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü, İstanbul: ABC.
- YAVUZ, Serdar (2011). "Türkiye Türkçesi Ağzlarında Bağlaçlar", Diyalektolog, Sayı: 3.
- İnternet**
- MUSTAFA TATCI, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/> s. 185.
- <http://www.zekiankun.com.tr/dosyalar/Fuzuli-divani.pdf>